

Володимир Бех

ПРЕДМЕТ ПОЛІТОЛОГІЇ ЯК ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті на основі гегелівського вчення розкривається сутність і зміст поняття «політичне», що у сучасній науці не досягло своєї розвинутої або зрілої форми, тому воно розпадається на окремі частини. Як наслідок політична наука оперує поняттями «політичний

інтерес», «влада», «політична культура», «політична сфера», «політичні відносини», політичні суперечності, оскільки політична свідомість, яка фіксується політологією, відповідно, ще не у повній мірі відповідає своєму предметові. На основі саморуху сутності політичного через три стадії: існування (інтерес) – явища (відносини) – дійсності (атрибут), відтворюється цілісність категорії «політичне».

Ключові слова: *політичне, інтерес, політичні відносини, політична структура, політична сфера, політична людина, влада, політологія.*

Bekh V. The subject of political science as the problem field of political studies. *In the article on the basis of Hegel's doctrine is revealed the essence of the concept of «political» that in modern science is not developed or reached its mature form, so it breaks into pieces. As a consequence the political science uses the term «political interest», «power», «political culture», «political sphere», «political relations», «political controversy» because political consciousness, which is fixed in political science, respectively, is not yet fully met its subjects. Based on the nature of political self-motion through three stages: the existence (interest) – phenomena (relations) – reality (attribute) is recured the integrity of category «political.»*

Key words: *political, interest, political relations, political structure, political sphere, political people, government, political science.*

Політологія як самостійна галузь загальнонаукового знання, незважаючи на багаторічну історію існування, зазнає значних труднощів у формалізації меж свого предмета і в обґрунтуванні механізму саморозвитку. Сьогодні ці проблеми набули гострого характеру у зв'язку з необхідністю побудови ефективного механізму саморегуляції суспільного життя, особливо в країнах СНД.

Наявність різних точок зору на предмет політології пояснюється тим, що через слабку розвиненість феномену «політичне», недосконалість методологічного арсеналу світової науки і рефлексивної здатності філософії ще не до кінця є зрозумілою його специфічна природа, а також закономірності функціонування і перетворення в своє органічне ціле. А раз «політичне» не досягло своїх розвинутих або зрілих форм, то і моменти поняття розпадаються на окремі частини, а політична свідомість, яка фіксується політологією, відповідно,

ще не у повній мірі відповідає своєму предметові. Проте це, в принципі, нормальне явище.

Тут, здавалося б, закономірно утверджується відповідний до нового політичного мислення широкий плюралізм думок і позицій. Кожен з провідних політологів, виходячи з власної філософсько-методологічної позиції, визначив базову політологічну категорію і активно її обстоює.

При цьому не можна не помітити, що дотепер пошук предмета політології здійснювався, так би мовити, шляхом горизонтального переміщення інтересу дослідників, оскільки аналізу і обґрунтуванню послідовно піддавалися поняття «політичні відносини», «політична сфера», «політична структура», «політичні інститути» і т.д. Водночас, не можна не звернути увагу на той факт, що їх перелік нашо́вхує на думку про існування якоїсь загальної субстанціональної основи, яка прихована під визначенням «політичне», а ознаки – зв'язок, відносини, структура, партії і інші – при цьому є всього лиш різними аспектами однієї і тієї самої інваріантної основи.

У зв'язку з цим закономірно виникає думка про те, чи не є це загадкове поняття «політичне», на яке в сучасній науці немає усталеного погляду і яке використовується на практиці через свою конвенціональність предметом політології?

І тут, враховуючи особливу пізнавальну складність і актуальність вищеназваної проблеми для поглиблення процесу оновлення суспільного організму країни, заслуговує на увагу будь-яка якісно нова спроба логічного обґрунтування предмета політології, яка, можливо, її і не вичерпує, але може слугувати відправним пунктом для позитивного розв'язання цієї проблеми надалі. Тому що публікацію варто розглядати як запрошення до обговорення предмета політології з дещо інших методологічних позицій, ніж це робилося раніше.

Пропоноване теоретичне розв'язання проблеми інституалізації предмета політології знайдено за допомогою гегелівського вчення про сутність поняття, згідно з яким автор розглядає «політичне» в русі спочатку «як просту в собі існуючу сутність у своїх визначеннях всередині себе», потім «як перехідну в наявне буття, інакше кажучи, згідно зі своїм існуванням і виявом і, нарешті, «як сутність, яка єдина зі своїм існуванням і виявом, як «дійсність» [1].

Тут важливо наголосити, що ні у кого з дослідників, які пишуть про проблеми політичного життя, не викликає сумнівів той факт, що існування сутності «політичного» пов'язане з інтересами людей, тобто його сутність виявляється через усвідомлення потреб людини або соціальних спільностей. У наукових працях останнього часу досить глибоко розкривається взаємозв'язок категорій «потреба» і «інтереси», тому нам немає необхідності на цьому довго затримуватися.

Таким чином, інтереси є сутністю «політичного», яка спрямована в буття, і в подальшому своєму русі вони виявляються у тій або іншій своїй конкретній формі, увібравши в себе «зовнішню безпосередність і момент буття». Ось чому самі інтереси не можуть безпосередньо запозичуватися з об'єктивного життя як речовинний відмежований об'єкт, а кожного разу є продуктом уявного конструювання, зрозуміло, зовсім не довільного відносно політологічної реальності. Зрозуміло, що політологічні відносини – це зв'язки між людьми з приводу реалізації їхніх інтересів, специфіка яких полягає у першочерговості, повноті і якості задоволення усвідомлених потреб людини, соціуму, нації, класу, держави і т.д.

Подальший рух «політичного» від стадії існування в явище є переходом у щось протилежне або стрибком у якісно інший стан, оскільки тут він набуває форму у бутті. При цьому переході інтерес роздвоюється і набуває в людині форми внутрішнього або особистісної мети, а в суспільстві – форму зовнішнього або об'єктивних засобів формування і реалізації волі і особистісного значення особистості, нації, класу і т.д. Отже, суб'єктивний інгредієнт «політичного» в бутті представлений метою особистості або іншого суб'єкта, а об'єктивний – політичною сферою суспільства.

Існування «політичного» в суб'єктивній і об'єктивній формах уже саме по собі передбачає можливість і необхідність їхнього взаємозв'язку і взаємопереходу однієї форми в іншу, оскільки вони є двома різними сторонами однієї і тієї самої політологічної дійсності. Така єдність форми «політичного» як відношення буття розглядається в бутті перш за все як становлення, нескінченний взаємоперехід однієї визначеності буття в іншу, і навпаки. У той час, коли людина зазвичай вважає, що тільки потреба змушує її пристосовуватися до реально існуючого, інколи вороже налаштованого до політичного

устрою, в реальності ж ця єдність людини зі світом політики повинна бути пізнана не як вимушене відношення, а як насильне припинення взаємодії цих двох вищеназваних сторін між собою через узурпацію влади в країні бюрократизованою політико-адміністративною верхівкою.

Аналіз параметричного опису феномену «політичне» у науковій літературі переконливо підтвердив таке роздвоєння, оскільки одна її частина висвітлює політичні властивості особистості, а інша – висвітлює різні її форми, які об'єктивувалися в структурі суспільства.

Ситуація помітно прояснюється, якщо поглянути на об'єктивну і суб'єктивну форми «політичного» як на протилежності діалектичної суперечності. У такому разі особистість виступає негативною стороною, оскільки через внутрішні властивості прагне її зруйнувати, а суспільство, навпаки, бажаючи його зберегти, виступає позитивною стороною взаємодії. Перша протилежність тут має прогресивний, а друга – консервативний характер.

У вказаній єдності сторін, в якій вони стикаються лише як моменти деякого органічного цілого і в якій кожна з них виявляється лише опосередковано через свою протилежність, а по суті, також і опосередковано через зняття своєї протилежності, полягає істинність поняття «політичне», а зараз вже з повним правом можна стверджувати – і універсального предмета політологічного пізнання, який є не чим іншим, як політичним компонентом суспільного організму формації.

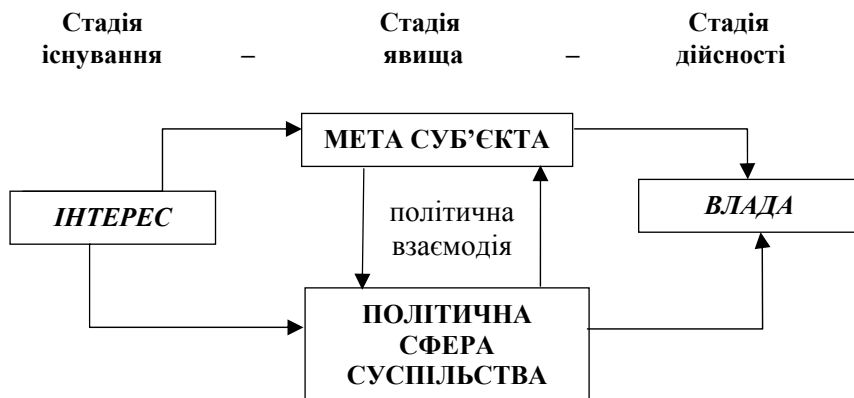
До цього можна додати тільки те, що виявом цієї органічної єдності є нескінчений прогрес, опосередковуючий себе з самим собою рух безпосереднього зникнення одного в іншому; становлення – такий рух, в якому обидва різні, але завдяки такій відмінності, яка так само безпосередньо розчинилася. Звідси прямо витікають перспективи політології як науки, предметом якої є представлена вище діалектична суперечність.

Продовжимо дослідження «політичного» на основі вивчення саморуху його сутності. Стадія дійсності, виходячи з гегелівського вчення, – є єдністю його існування і вияву або буття. У ній має свою істину позбавлена вигляду сутність і позбавлений опори вияв, інакше кажучи, невизначена стійкість і позбавлене міцності різноманіття.

Така єдність внутрішнього і зовнішнього моментів «політичного» є абсолютною дійсністю, яка є відношенням її до самої себе і є субстанцією. Ця абсолютна форма і змушує його бути видимим усередині себе і визначає його як атрибут.

З аналізу наукової літератури стає зрозумілим, що результатом становлення «політичного» або його атрибутом є влада як переконливий і всіма визнаний гарант першочерговості і якості задоволення потреб її володаря. Через цю якість влада є предметом, який привертає особливу прихильність до себе людей, політичних партій та інших суб'єктів суспільного процесу.

Отже, прослідкувавши зміну сутності «політичного» за ланцюжком: існування – явище – дійсність, знаходимо, що його саморух має такий вигляд:

Тепер, виходячи з вищевикладеного, можна запропонувати для обговорення і подальшої розробки ученими і практиками формулювання «політичного» як такого, яке виникає і формується під впливом суспільного розподілу праці, як специфічний спосіб входження людини в загальний механізм саморегуляції суспільного життя, який базується на процесі демократизації управлінської діяльності, що закономірно заглиблюється і розширюється щодо задоволення потреб особистості у необхідних речовинах, енергії й інформації, що матеріалізується в структурі особистості політичними сутнісними силами,

і який знаходить і утверджує себе на практиці за допомогою феноменологічної влади.

Основний політологічний закон, якому передують саморозгортання політичного компонента організму країни, є постійно зростаючим поглибленням і розширенням демократичних основ у регулюванні особистого і суспільного життя людей.

Визначивши таким чином предмет науки політології, ми не можемо не висловитися з приводу його співвідношення з об'єктом політологічного пізнання, оскільки межа між ними дійсно вельми рухома. Критерієм їх розмежування, на думку автора, є родо-видовий принцип розподілу понять, який витікає з неодновимірності філософських категорій. При цьому об'єкт будь-якої науки завжди має родові ознаки, а предмет – видові або навіть підвидові. Тому, якщо за предмет дослідження, як у цьому випадку, береться політичний компонент суспільного організму, то об'єктом може бути тільки ціннісний організм країни або формації, оскільки саморозгортання політичної реальності, яка вивчається, визначається закономірностями родового процесу. Виходить, що у такому разі, коли в поле зору дослідників потрапляють класові, партійні, ідеологічні, державні, управлінські або інші підвидові або внутрішньовидові сторони категорії «політичне», то об'єктом дослідження є політичний компонент суспільного організму, оскільки їх життєдіяльність цілком підкоряється і пояснюється дією вищезазначеного основного політологічного закону.

Але навіть визначивши предмет політології, не можна на цьому припиняти аналіз категорії «політичне». Поняття предмета політологічного пізнання виявляється не тільки не вичерпаним до кінця, але і не залежним від нашого бажання не тільки на початку і в ході свого розвитку, але також і на заключній стадії. Подальший розвиток теоретичного аспекту науки політології на практиці є поверненням до колишнього свого поняття і здійснюється шляхом його руху вперед, продовженням розвитку відмінностей виключно через формалізацію і структурування предмету політології.

Тому досягти кінцевої мети, означеної у назві статті, можна тільки розкривши життєдіяльність політичного компонента суспільного організму або структуру предмета політології. Його функціонування і розвиток розгортається як відомий усім політичний процес.

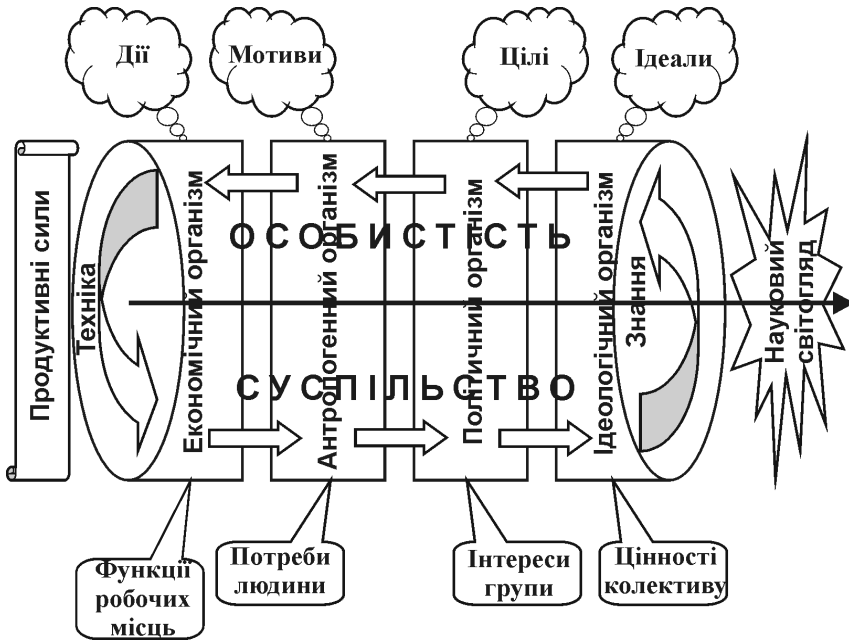
Здійсненню генетичного аналізу вищеназваного компонента організму країни нам можуть допомогти тільки знання закономірностей його формоутворення. Виявляється, попри всю свою єдність своїй єдності політичний процес має складний характер і при всій своїй зовнішній єдності розкладається на три відносно самостійних формоутворюючих процеси і має три специфічні продукти. У зв'язку з цим надалі коректно називати аналізований момент політологічної дійсності поліпроцесом.

Перший з них – момент засвоєння або споживання ним результатів технічного, економічного, соціального, наукового розвитку, а також досягнень мистецтва і культури людської цивілізації. Своєрідним продуктом тут виступає політична система країни або формації.

Другий момент – це функціонування і подальший розвиток такої цілісності як основного, суто внутрішнього процесу. Система саморегуляції суспільного життя країни – такий підсумок цілеспрямованої діяльності політичної системи, продукт, створений в політологічному просторі, але призначений для застосування зовні цієї цілісності. Особливістю цього феномена є те, що він утворюється як інтеграція трьох підсистем: господарського управління, державного регулювання і ідеологічного керівництва. Політична система, будучи системоутворюючим чинником феномену саморегуляції суспільного організму, одночасно щодо самої себе виконує функцію організації, яку слід називати самоврядуванням.

Нарешті, єдність першого і другого моментів утворює родовий процес. Нейтральним продуктом, що відкидається ним у зовнішнє середовище, виступає право. Право є відносно самостійним феноменом. Тут особливо важливо підкреслити специфічну функцію права як продукту родового формоутворюючого процесу. Виявляється, що право як нормативна система, ґрунтуючись на політичній системі суспільства і системі саморегуляції суспільного життя, утворює ніби межу політологічної науки, робить її відносно відокремленим феноменом зі своїм власним внутрішнім світом. Висловлюючись образно, тут ідеться про формування й існування деякого внутрішньо-наукового пошукового або політичного простору і зіставлення його з зовнішнім простором, в якому існують інші науки і весь масив людської діяльності.

Якщо спробувати наочно уявити формування політичного компонента суспільного організму, то картина матиме такий вигляд:

Треба мати на увазі, що в предметі політології головний інтерес і, разом з тим, основну складність для аналізу становлять не його елементи, а внутрішні і зовнішні зв'язки, які здійснюються у вказаній єдності. За допомогою діалектичного аналізу внутрішніх зв'язків цієї полісистеми – породження, перетворення, структурної взаємодії, функціонування, розвитку, самоуправління або саморегуляції, конфліктності і корекції – можна відтворити її будову, яка складається з трьох блоків: законодавчої, виконавчої і судової влади.

Логічним завершенням аналізу повинна стати теоретична модель політичного поліпроцесу, яка інтегрувала б не тільки вищезазначені формуючі процедури, дала б узагальнене уявлення про місце і роль усіх без винятків елементів політичної структури, показала б

взаєморозташування механізмів саморегуляції як окремої країни, регіональних структур типу Загальноєвропейського дому або Північноамериканської зони вільної торгівлі, так і виникаючих Центральноазійських або Євразійських конструкцій і, нарешті, Світової спільноти, про які так багато говориться останнім часом. Проте вирішальне слово тут, мабуть, повинно належати фахівцям. Від себе тільки можу додати декілька міркувань, здатних у подальшому сприяти освоєнню предмета політології як самостійної дисципліни.

Щоб розкрити структуру політичного компонента суспільного організму, потрібно, як відомо, спочатку назвати елементи, з яких він складається. Це можна зробити тільки за допомогою наукової думки, оскільки цей феномен не зустрічається на практиці чітко морфологічно відокремленим від середовища. Тут дослідники мають право назвати будь-яку сукупність елементів, але потім потрібно довести їхню належність до політичного простору, обґрунтувати функції в політологічній конструкції і побудувати механізм саморозгортання політологічної дійсності. Аналогом вирішення подібних дослідницьких завдань може слугувати створена автором модель соціального компонента суспільного організму.

Для того, щоб пояснити «життя» політичної полісистеми, потрібно перейти до більш універсального діалектичного методу. Тоді можна буде обґрунтувати і всебічно охарактеризувати ланки, пряму і зворотну фази і повний цикл дії механізму саморегуляції суспільного розвитку.

Важливо підкреслити, що час, протягом якого здійснюється повний цикл його саморуху, є політичним часом і «внутрішнім» часом політичного компонента організму країни або формації. Він цілком визначається ритмом функціонування політичного механізму організаційної структури. У житті окремої країни або спільноти він має таке саме значення, яке властиве поняттям біологічного часу, який визначається закономірностями становлення біосфери, або робочого часу, який визначається специфікою саморуху сфери матеріального виробництва. У всіх цих випадках йдеться не про абсолютний «світовий час», а про «внутрішній час» тієї або іншої цілісності. Якщо ж співвіднести політичний час з функціонуванням і розвитком політичного компоненту організму країни, то цей час вироблення і ухвалення

рішень за погодженням інтересів суб'єктів діяльності у межах територіально-адміністративних одиниць або вироблення компромісів між суб'єктами політичної діяльності. Його також треба ретельно економити і раціонально розподіляти по галузях політичної сфери.

Зрозуміло, що в ході конкретно-історичного аналізу можна встановити основні типологічні форми політичного процесу, послідовна зміна яких є не чим іншим, як політичним прогресом або регресом, який всебічно досліджувався протягом усієї історії людства. Немає сумнівів у тому, що одного разу знайдений на основі єдності цивілізаційного і формаційного підходів критерій дозволить науково систематизувати політичний феномен від низького до вищого типу, відрекомендувавши його як систему, яка розвивається природно-історично.

Маємо усі необхідні передумови для того, щоб цілеспрямовано удосконалювати організаційну структуру політології, поглибити розподіл суспільної праці усередині наукової дисципліни, оптимізувати управління політологічними дослідженнями, ідентифікувати їх, розробити критерії і побудувати систему показників їхньої результативності, розподілити їх на види і типи, розумно удосконалювати методологічний і методичний інструментарій, усвідомлено формувати політичну культуру управлінських кадрів усіх рівнів системи саморегуляції суспільного життя, цілеспрямовано розробляти ефективне науково-філософське забезпечення інших видів людської діяльності, підвищувати технологічний рівень виробництва і систематизації політологічного знання.

Оволодіння вищевикладеним матеріалом відкриває прямий шлях до плідного вивчення специфічного змісту, оригінальної властивості, місця і ролі політичного чинника в саморозгортанні суспільного організму окремо взятої республіки, а також пошуку ефективних шляхів її інтеграції не тільки в організаційні структури СНД, але і Світової спільноти, яка зароджується.

Водночас, має бути очевидним, що за нинішнього перерозподілу пріоритетів у політологічній дійсності на перший план повинні вийти інтереси особистості, оскільки вони є провідним моментом у саморозгортанні не тільки політологічного компонента, але і всього суспільного організму країни.

Фактично в поданій статті теоретично показано, чому протягом майже трьох століть, починаючи з часів правління Петра I і до

теперішнього часу Росія, звичайно, в широкому значенні цього слова, постійно прагне наздогнати Захід, але не може цього зробити. Відповідь дуже проста. І у Старому, і у Новому світі головним нормативним актом є або Білль про права людини, або Декларація прав людини і громадянина, або Декларація прав людини, прийнята ООН, а Конституція країни у цих випадках є гарантом забезпечення реалізації буржуазних ідеалів свободи особистості.

Вищезгадана обставина особливо актуальна сьогодні, коли відбувається становлення нового політичного мислення і визначається стратегія розвитку політологічного феномена на початку ХХІ століття. Якщо пріоритет, навіть найнезначніший, отримає правова держава, а не право особистості, то попереду неминуче виникне суперечність між ними, і рано чи пізно держава знову об'єктивно буде вимушена пригнічувати особистість. Враховуючи ту обставину, що ми вступили в епоху інтенсивного розгортання ноосфери, то це загрожує прискореним наростанням суспільних катаклізмів. Автор виходить з того, що криза суспільного розвитку, яка виникла у 80-х роках ХХ століття, в першу чергу пов'язана з причинами неісторичного характеру, будь то форма влади або тип розподілу, а із загальнопланетарними процесами геологічного походження, наприклад, потребами підвищення рівня самоорганізації матерії, коеволюції біосфери і ноосфери та іншими. Тому науковці повинні своєчасно попередити науковий світ і громадськість про потенційну загрозу майбутньому розвитку суспільного життя. Це стосується також усіх колишніх республік Радянського Союзу, оскільки скрізь будуючи новий політичний компонент у межах самостійних країн, вони виходять з одностороннього матеріалістичного підходу і не враховують інший аспект діалектики.

Таким чином, інституалізація предмета політологічного пізнання закономірно приводить до інституалізації політології як однієї з видових наук про становлення Світової спільноти, підвищує не тільки її престиж як галузі наукового знання, але й істотно розширює її можливості в оптимізації самоорганізаційної і саморегулятивної діяльності людей.

1. Гегель Г. Наука логіки. В 3-х томах. – М. : Мысль, Т. 2. – 1971. – С. 10.